

**GRYTS ÄLDSTA KYRKA
BYGGD PÅ
1300-TALET**

Året är 1387. På sitt gods Mar, nuvarande Fredriksnäs, sitter Ingeborg Thordsdotter (dotter till Tord Bonde) för att diktera ett brev. Digerdöden har dragit fram över hela vår värld och skördat halva dess befolkning. Också Gryt är drabbad. Nu vill Ingeborg Tordsdotter upplåta sitt gods Mar, "beläget i Gryto socken uti Hammarkinds härad" till Heliga Korssets prebenda för hjälp till socknens fattiga och nödställda. Brevet skrevs i närvaro av tre betrodda män

Det brev som skrevs på Mar 1387 finns bevarat. Därav vet vi att redan på 1300-talet finns här en församling och sannolikt även en kyrka.

Ytterligare ett brev finns bevarat, skrivet 1423. Brevet berättar att prästen Carolus i Söderköping är i konflikt med prästen Tygrillus i Gryt. Båda traktar efter den tjänst i Gryt som Tygrillus innehar. Tvisten orsakar en skriftlig erinran till domprosten i Strängnäs att reda ut och lösa den uppkomna tvisten.

Båda breven talar om Gryto som socken. Alltså finns här en församling och en kyrka, men inget finns som antyder kyrkans ålder eller byggnadsår. Över huvud taget är föga känt om Gryto kyrka och församling under medeltiden. Det man vet är att katolicismen råder i landet. Och att påven är kyrkans överhuvud.

Vet man något om den lilla 1300-talskyrkan?

Inte mycket. Inga ritningar finns bevarade. Det äldsta bildokumentet man känner till torde vara den jordebokskarta som år 1650 upprättats av Johan de Rogier. (se bild på första sidan.) Kartan visar en kyrkbyggnad bestående av långhus med en mindre sakristia på ena långväggen. Kyrkan saknar torn, men två kors pryder takåsen, ett på varje sida..Korsen bekräftar att byggnaden är en kyrka.

Kyrkan ligger mitt i byn på den del av Gryt som kallas Kyrkön. Som namnet anger har Kyrkön en gång varit kringfluten av vatten men när kyrkan byggs är den förmodligen en halvö. Kartbilden visar också att kyrkan och kyrkogården omgärdas av en hög ringmur av sten. Genom denna leder tre portar in till Kyrkogården och kyrkan. Över den västra porten i kyrkogårdsmuren finns en ovanlig konstruktion som är unik för Gryt. I muren ovanför porten är en murad "balkong", liknande en predikstol. Den är uppmurad av gråstenar, har valv och är försedd med trappor, bönepall och en pulpet. Under den katolska tiden utnyttjas "balkong" av munkar och prelater som härifrån bestänker kyrkobesökarna med vigvatten. När männen under orostider vägrar lägga ifrån sig sina vapen i vapenhuset som sed är, flyttas gudstjänsten utomhus och prästen leder då gudstjänsten från denna "predikstol"

Gustav Vasas reduktion 1535 påverkar även Gryto församling

1523 väljs Gustav Vasa till Sveriges kung. Han bryter med påven och protestantismen införs i landet. Då påven inte längre är kyrkans överhuvud genomdrivar Gustav Vasa den reduktion som innebär att huvuddelen av klostrens och kyrkans rikedomar konfiskeras och tillfaller kronan. År 1535 kommer turen till sockenkyrkorna. Vi vet att även Gryt drabbas och får lämna ifrån sig en förgylld brudkrona och 16 besättningsstycken till en kåpa. Dessutom åläggs alla sockenkyrkor att årligen betala delar av kyrkans insamlade tionde och även församlingsbornas erlagda sakören (församlingsbornas bötespengar). Kyrkklockan konfiskeras inte eftersom församlingen endast äger en klocka. Den får man behålla. Församlingar med två kyrkklockor tvingas lämna ifrån sig den ena.

Gryts sockenstämmoprotokoll finns bevarade from 1621

Från och med 1621 finns församlingens kyrkböcker bevarade. Nu är det lättare att följa det som händer i socknen.

Det första bevarade sockenprotokollet är daterat 1621. Där framgår att kyrkan är 16 m lång och 11 m bred, att den är byggd av gråstenar i större och mindre format och att två små ljusgluggar, placerade på kyrkans södra långvägg, är det enda ljusinsläpp som finns. Det är lätt att förstå att skymning ständigt råder i det lilla kapellet.

Kyrkan ger plats åt 230 personer. De främre bänkraderna är förbehållna prästerskap och godsägarefamiljer. Övriga bänkrader lottas mellan socknens olika gårdar. Männen sitter på höger sida om mittgången, kvinnorna till vänster. Tjänstehjon och övriga som inte får plats är hänvisade att stå längst bak i kyrkan eller i mittgången. Lösa stolar får inte förekomma.

Vi får också veta att kyrkan har ett altare, men saknar altartavla. En snidad träfigur finns i kyrkan och lär föreställa helgonet S:t Olof. Denne Sankt Olof var ursprungligen kung i Norge, men blir så småningom helgonförklarad. Förmodligen är han Grytsbornas skyddshelgon och får namnge kapellet.

Dessa första sockenprotokoll berättar vidare att kappellets predikstol är i mycket dåligt skick. Kyrkgolvet har ursprungligen bestått av stenflisor lagda direkt på jorden. Nu ligger somliga stenar nertrampade i leran, andra åter står på högkant och vissa saknas helt. I det skumma ljuset utgör kyrkgolvet en verklig fara.

Även kyrkbänkarna är i dåligt skick. Prästen klagar inför sockenstämman och liknar dem vid "ruttnande fähusbås".

Genom decennier har en ny kyrka diskuterats. Men Gryt är en fattig socken. Ekonomiska förutsättningar saknas.

Inbrott i kyrkan

Den gamla järnbeslagna träkista som står i Gryts nuvarande kyrkan har redan sin plats i den gamla. Den gör tjänst som församlingens kassakista. Här förvaras alla de sakrala silverskatter som församlingen äger. Här förvaras de penninggåvor som kommit församlingen till del i olika sammanhang. Här förvaras erlagda dop och vigselpengar och även församlingsbornas erlagda bötespengar, det som kallas sakören. Här finns alltså hela Gryts församlings samlade tillgångar.

Men 1628 bryter sig tjuvar in i kyrkan. Sockenprotokollet berättar; "Anno Dom. 1628 then 27 Octobris om natten stule Tattarna över 20 Daler uthii Kyrkiones Kistha i Gryth, när de sacristie låsen, Kyrkiones kistes och alla skrijns låsar upbrutit och sönderslaget hade och dertil medt, bortsthulo de Kalck Duken och så mycket barnasilbfer, Silfstoper, Riijk Daler och svenska penningar wel monga.

1659 restaurering

Äntligen blir den efterlängtade renoveringen verklighet. År 1659 beslutas att kyrkan ska genomgå en större restaurering.

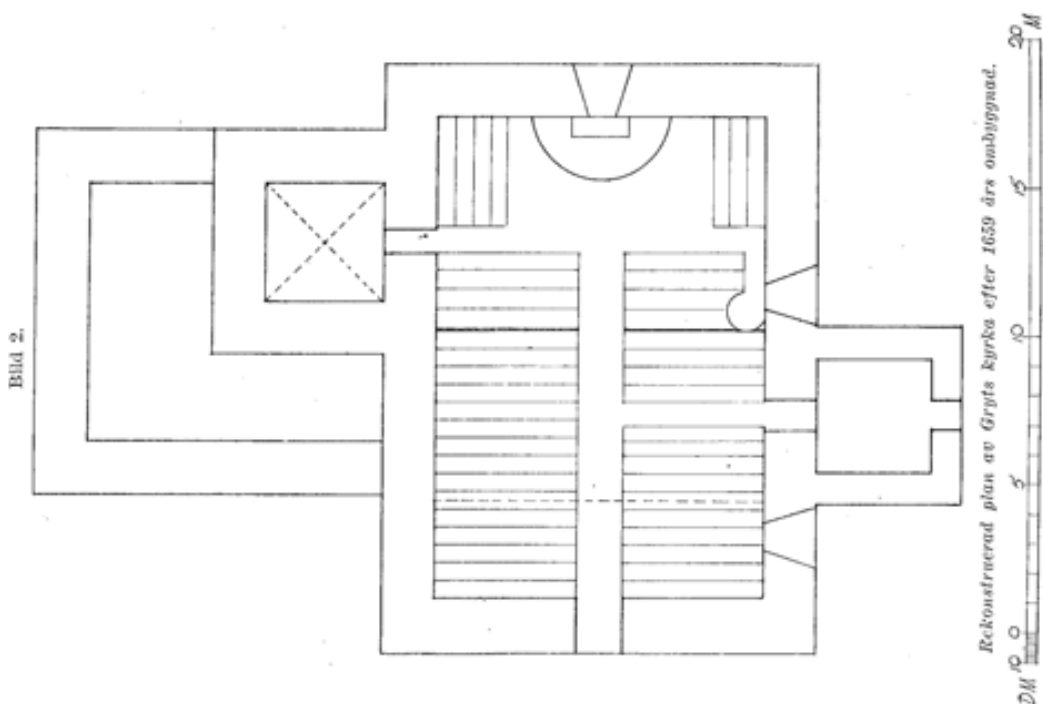
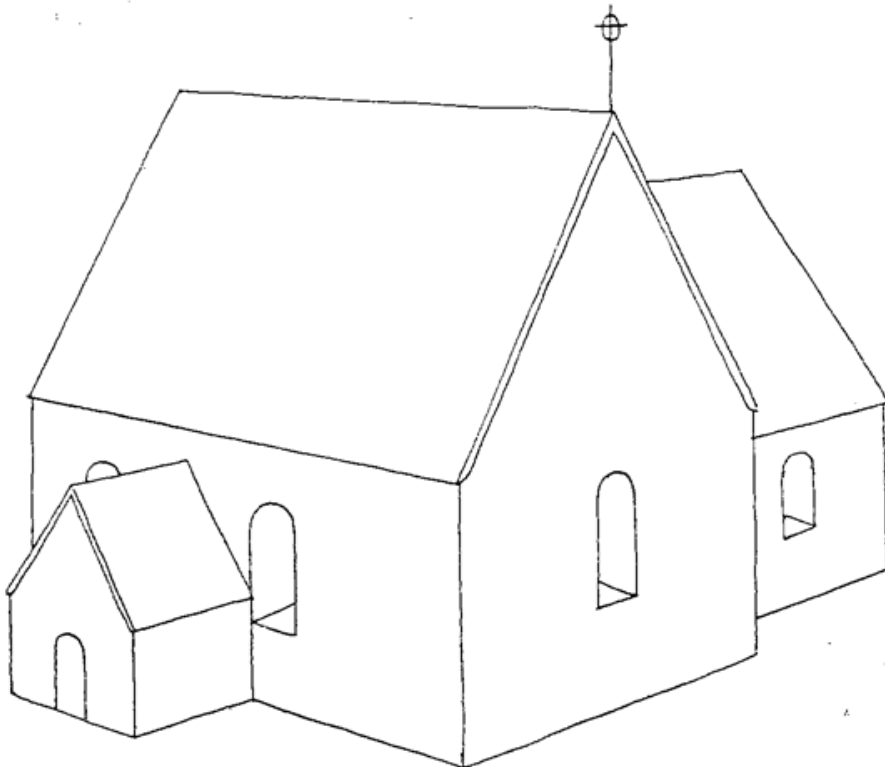
Nu hugger man upp de två ljusgluggarna och gör dem större. De förses med fönsterglas och järngaller. En ny dörr tas upp i västra gavelns mitt. Den tidigare dörren har suttit mer mot söder. Ruttna bänkar bryts bort liksom de pelare som stöttar taket. De anses onödiga och tar bara dyrbar plats. Golvet av stenflisor plockas bort. Underlaget höjs med nytt fyllmaterial och jämnas varefter

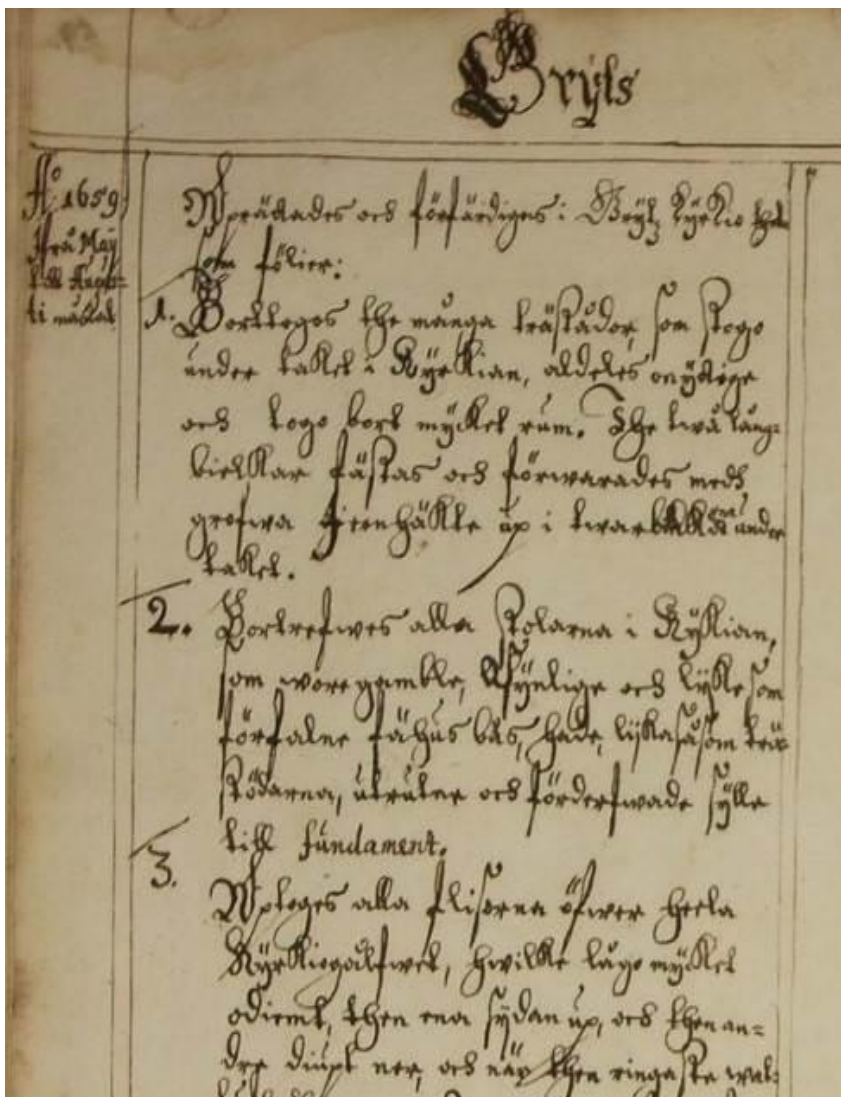
stenflisorna läggs på plats igen. En läktare byggs över hela den bakre delen av kyrkorummet
Samtidigt förses kyrkan med platt innertak. Kanske är det nu fönstret ovanför altaret tas upp

Nedan:

Rekonstruktion av den gamla kyrkan som den antas ha sett ut efter restaureringen 1659

Bilderna är en tänkt rekonstruerade så som man tror att kyrkan såg ut efter renoveringen 1659. Den är gjord 1945 av Victor von Feilitzen, Åbäcksnäs, efter noggranna studier av Gryts samtliga sockenprotokoll.

1 Borttogs de många trästöden som stogo under taket i kyrkan, alldeles onödiga och tog bort mycket rum. De två långa bjälkar som fästade med grova järnhäktor uppe i sakristietaket (?)

2 Bortrevs alla stolarna i kyrkan som voro gamla, otjänliga lika som förfallna fähusbås och likaså de två uttjänta och fördärvade

3 Upptogs alla flisorna över hela kyrkgolvet vilket låg mycket ojämnt och nersidan upp och trampadedjupt ner. Och när den ringaste uppskyfflats steg vattnet öfver fötterna på kyrkgolvet så därför höjdes kyrkgolvet med jord till samma ? kring hela ttrades den nya förbn, vilket tilläto dörrarna intet höjas. Där uppå lades flisorna rent och slätt så som de för ögonen äro.

Upphögs de två fönstren på södra långsidan och som även sitter på västra gaveln och gjordes så stora som de nu är och förbättrades med nya fönster.

Även öppnades och förbättrades muren vid södra kyrkoporten kyrkodörren stod förr nära inpå den södra väggen. Muren högs därför undan och dörren kom mitt på västergafveln.

I samband med reoveringen 1659 inser man att kyrkan behöver en ny Predikstol. Pengar samlas in i församlingen och 1662 inköps en predikstol gjord mestadels i ek. Församlingen donerar 238 Daler. Resterande 90 Daler betalas ur kyrkans kassa.

Man inser även att den dåliga klockstapeln måste rivas men att den till att börja med får ersättas av en provisorisk bockställning. Först år 1702 bygger man en ny klockstapel på samma plats där den förra stått, dvs där Gryts nuvarande kyrka ligger. Ytterligare en kyrkklocka anskaffas vid detta tillfälle. Den är gjuten av Elias Arenhart i Norrköping. Inskriften på den nya och större klocka är:

Min syster ensam, förr har kallat folket samman
Nu ringer iag och mäd så hielpe wii hvarannan
Men fåfängt är om Gudh ej fokkets hierta rör,
När thet utaf mitt liud och ringning något hör

Kyrkan på 1700-talet

Folkmängden i socknen har ökat. Nu bor i Gryto ca 2260 personer. Fredrik Brookman skriver i sin bok med den långa titeln: "Beskrivning över de i Östergötland befintliga städer, slott, sockenkyrkor, socknar, säterier m m" utgiven ca 1770 att det då finns 74 hemman i socknen varav ca 18 är skattehemman, 6 kronohemman. 43 är frälsehemman och ca 7 är säterihemman.

Ny och större sakristia 1708

I 1300-talskyrkan finns 230 sittplatser! Alla inser att kyrkan är trång - alldeles för trång. Särskilt besvärande är det vid nattvardsgång. De som sitter i bänkarna hindras att gå fram på grund av alla som trängs i kyrkogången. Problemet löses genom att de som står i gången först går ut, en lösning som inte är hållbar i längden. Man diskuterar en förlängning av kyrkan, men bestämmer slutligen att istället riva den lilla sakristian och bygga en större. Då kan de som står i kyrkogången gå in där i avvaktan på sin tur vid nattvardsbordet. Den större sakristian byggs 1708.

1772-1774 Vapenhuset byggs om och förses med nytt golv och nytt tak

1798 tas äntligen beslutet att en ny kyrka måste byggas. Efter så många år av trängsel enas man om att den nya kyrkan ska ge plats åt 900 personer! År 1792 begär man in ritningar och det slutgiltiga beslutet tas ett år senare då man godkänner gjorda ritningar och kostnadsberäkningar.

1804 står den nya kyrkan färdig. Äntligen har församlingen fått en stor och ljus helgedom med plats för många!!

Vad händer med 1300-talskyrkan efter beslut om nybyggnation

Den gamla kyrkan rivs. Stenarna återanvänds vid byggandet av den nya kyrkan. Den relativt nya sakristian sparas. Den kommer att efter ännu en ombyggnation tjäna som sockenmagasin. Där kommer insamlade förnödenheter, bl.a. spannmål, salt fisk och kött att förvaras innan de delas ut bland socknens fattiga och behövande.

Den bevarade sakristian som nu är sockenmagasin kräver ännu en renovering. 1848 höjs murarna med några stenvarv för att ge plats åt ytterligare ett förvaringsutrymme ovanpå det första. Förmodligen är det också vid detta tillfälle som körbanan på baksidan kommer till

1906 gör man om sockenmagasinet till gravkapell.

1941 ansöker församlingen hos Kungliga Byggnadsstyrelsen att få bygga ett bårhus i anslutning till gravkapellet. Det beviljas och bårhuset byggs på kapellets norra gavel väster om körbanan upp till det övre förrådet.

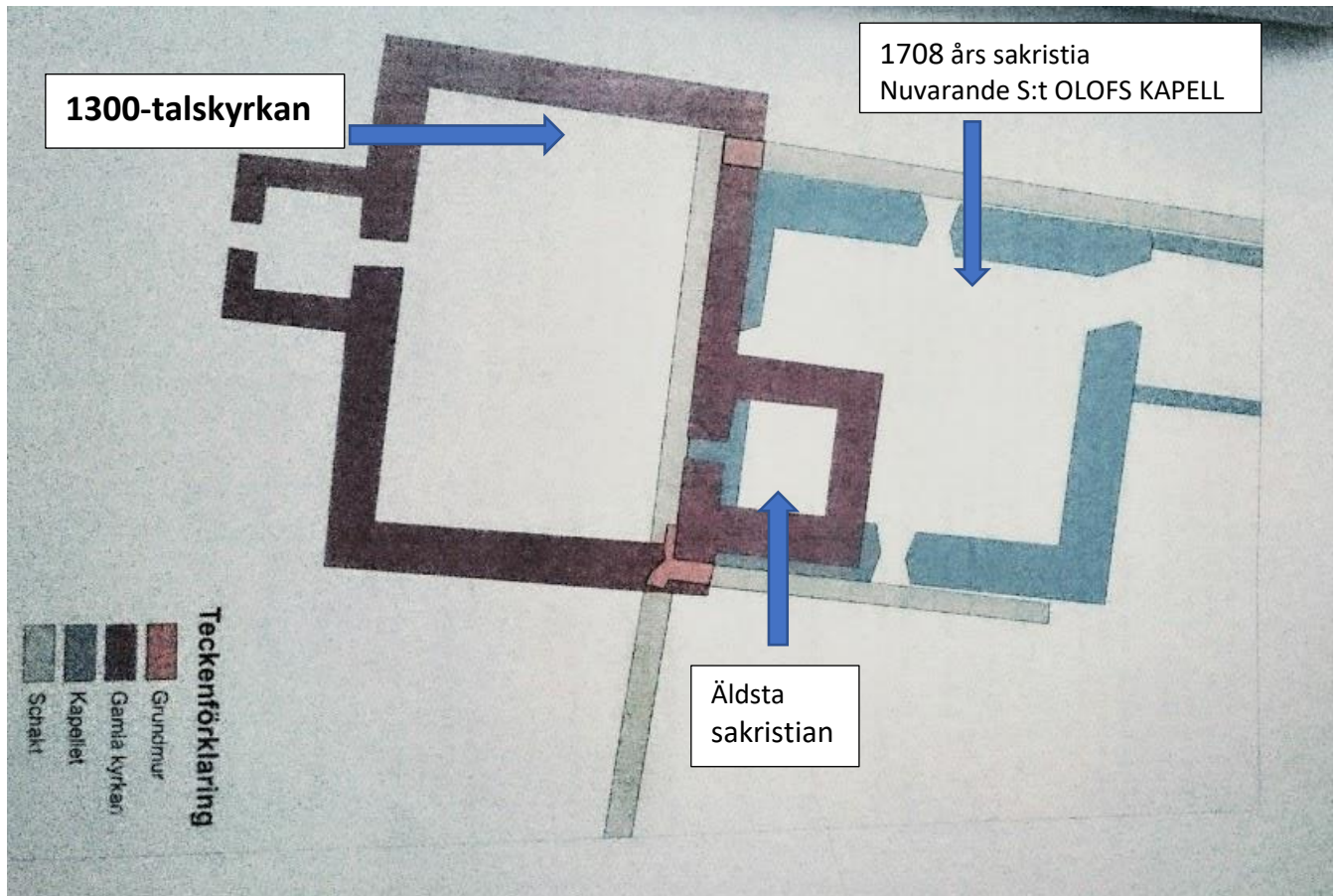
Någon gång runt 1990 knackas den gamla väggen fram som nu utgör fonden i kapellet.

Successivt börjar kapellet mer och mer användas som gudstjänstlokal. Idag är den tillsammans med stora kyrkan församlingens gudstjänstlokal och används mestadels under den kalla delen av året. Den kallas idag för

S:t OLOFS KAPELL

S:t OLOFS KAPELL

Ovanstående bild är hämtad från den rapport som upprättades i samband med den dräneringsgrävning som gjordes 2011. Rapporten går under namnet: *"Murar under mark vid S:Olofs kapell - spår efter gamla kyrkan i Gryt"*.

Den rivna 1300.talskyrkan är markerad med rödbrun färg och den år 1708 tillbyggda större sakristian – det som nu är S:t Olofs kapell – med blågrönt.. I de båda hörnen mellan dessa fält ser man ett litet rosamarkerat område. Dessa partier är de enda kvarvarande resterna av den gamla 1300-talskyrkan.

Delar av av den gamla 1300.talskyrkan finns alltså bevarade och ingår i de båda bakre hörnen(västra) i nuvarande S:t Olofs kapell